MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI VA OTA-ONALAR HAMKORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Ro‘ziyeva Nargiza Ibodillayevna
Buxoro viloyati G‘ijduvon tuman 49-DMTT direktori

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish yo‘llari nazariy jihatdan tahlil qilindi. Oilaviy tarbiya va muassasa ta’limining o‘zaro bog‘liqligi, hamkorlikning mohiyati, shakllari va uni amalga oshirishning zamonaviy usullari ko‘rib chiqildi. Bolaning har tomonlama rivojlanishida ota-onalar ishtirokining ahamiyati yoritildi va hamkorlikni samarali yo‘lga qo‘yish uchun zarur shart-sharoitlar belgilandi. Maqolada oila va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga qaratilgan nazariy yondashuvlar umumlashtirildi.*

Kalit so‘zlar: *maktabgacha ta’lim, ota-onalar hamkorligi, oilaviy tarbiya, birgalikdagi faoliyat, bolalar rivojlanishi, pedagog-ota-ona munosabatlari, ta’lim muassasasi.*

Kirish

Bolaning shaxsi shakllanishida dastlabki va eng muhim bosqich maktabgacha yoshga to‘g‘ri keladi. Bu davrda bola nafaqat bilim va ko‘nikmalar egallaydi, balki insoniy munosabatlar, axloqiy qadriyatlar hamda ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini o‘zlashtiradi. Mazkur jarayonning ikki asosiy tayanchi mavjud: oila va maktabgacha ta’lim muassasasi. Ushbu ikki muhitning bir-birini to‘ldiruvchi va mustahkamlovchi tarzda ishlashi bolaning kamoloti uchun zarur asosni tashkil etadi.

O‘zbekistonda maktabgacha ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi qonun hamda ushbu sohadagi davlat dasturlari maktabgacha ta’lim muassasalari va oilalar o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlashga alohida e'tibor qaratadi. Zero, bola hayotining dastlabki yillarida shakllanadigan poydevor uning keyingi butun hayoti davomida muhim ahamiyatini saqlaydi.

Maqolada maktabgacha ta’lim muassasasi va ota-onalar hamkorligining nazariy asoslari, uning shakllari, mohiyati va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi yo‘nalishlar keng nazariy manbalar asosida ko‘rib chiqildi.

Asosiy qism

Pedagogika fanida oila va ta’lim muassasasi hamkorligiga oid nazariy qarashlar turli davrlar va ilmiy maktablar doirasida shakllanib keldi. Hamkorlik tushunchasining o‘zi lotincha "cooperatio" so‘zidan kelib chiqib, birgalikdagi faoliyat, mushtarak maqsad sari intilish ma’nosini anglatadi. Pedagogik nuqtai nazardan esa bu tushuncha oila a’zolari va ta’lim muassasasi xodimlari o‘rtasidagi o‘zaro manfaatli, maqsadga yo‘naltirilgan munosabatlarni ifodalaydi.

Amerikalik psixolog Yuri Bronfenbrennerni tomonidan ishlab chiqilgan ekologik rivojlanish nazariyasida bolaning atrofi bir necha o‘zaro bog‘liq muhitlardan tashkil topishi ta’kidlanadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, oila va bolalar muassasasi "mikrosistema" darajasida

joylashib, ular o‘rtasidagi munosabatlar "mezosistema" ni tashkil etadi. Ushbu tizimlarning uyg‘un ishlashi bolaning sog‘lom rivojlanishi uchun asosiy shart hisoblanadi. Bronfenbrenner bolaning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhitlar qanchalik yaxlit va o‘zaro bog‘liq bo‘lsa, bola shunchalik muvaffaqiyatli kamol topishini alohida uqdirdi.

Amerikalik olimlar Oydis Eynsvortu va Meri Meyning ishlanmalarida bola va unga yaqin kattalar o‘rtasidagi emotsional bog‘liqlik bolaning keyingi ijtimoiy munosabatlarga tayyorligini belgilashi isbotlandi. Bu esa ota-onalar bilan pedagog o‘rtasidagi hamkorlikning emotsional jihatini ham nazariy jihatdan asoslab beradi: ota-onalar bolani maktabgacha muassasaga ishonch bilan topshirganda, bola yangi muhitga osongina moslashadi.

Finlyandiyalik tadqiqotchi Epkka Leinonen hamkorlikni uch darajada ko‘rib chiqdi: axborot almashish, maslahat va muloqot, hamda birgalikdagi qarorlar qabul qilish. Uning fikricha, ko‘pchilik muassasalar birinchi darajada ya’ni faqat axborot uzatishda qolib ketadi, holbuki haqiqiy hamkorlik uchinchi darajada namoyon bo‘ladi.

O‘zbek pedagog olimi Qodirov Baxtiyor Raximovich hamkorlikni "pedagogik jarayon ishtirokchilari o‘rtasida o‘rnatilgan, umumiy maqsadga yo‘naltirilgan munosabatlar tizimi" sifatida ta’rifladi. Mazkur ta’rif hamkorlikning nafaqat tashkiliy, balki ma’naviy-axloqiy mohiyatini ham qamrab oladi.

Ota-onalarning maktabgacha ta’lim jarayoniga jalb etilishi: shakllari va yo‘nalishlari

Ota-onalarning ta’lim jarayoniga jalb etilishi (bu tushuncha pedagogika adabiyotlarida "ishtiroki" yoki "hamkorligi" shaklida qo‘llaniladi) turli shakl va mazmunlarni o‘z ichiga oladi. Pedagog olimlar bu hamkorlikni uch yo‘nalishda ko‘rib chiqishadi: uyda qo‘llab-quvvatlash, muassasadagi faoliyatda bevosita ishtirok etish va muassasa boshqaruviga ta’sir ko‘rsatish.

- Uyda qo‘llab-quvvatlash ota-onalarning farzandlari bilan uyda o‘quv yoki tarbiyaviy mashg‘ulotlar o‘tkazishini anglatadi. Masalan, kitob o‘qish, hikoya aytib berish, o‘yin tashkil etish, tabiat hodisalari haqida suhbatlashish kabilar ushbu yo‘nalishga kiradi. Gollandiyalik pedagog Pol Leseman o‘tkazgan uzoq muddatli kuzatishlar natijalariga ko‘ra, ota-onalar farzandlari bilan qanchalik faol muloqot qilsa, bolalarning nutq rivojlanishi va mantiqiy tafakkuri shunchalik yuqori darajada bo‘ladi.

- Muassasadagi faoliyatda ishtirok etish ota-onalarning tadbirlarga kelishi, guruh hayotida qatnashishi, tarbiyachilarga yordamlashishi kabilarni o‘z ichiga oladi. Ko‘pgina mamlakatlarda ota-onalar sinfga kira oladi, bolalar bilan birga faoliyat tashkil etadi yoki o‘z kasbi, hayotiy tajribasidan kelib chiqib, mashg‘ulotlar o‘tkazadi. Bu jarayon bolaga ota-onasining o‘z ta’limiga qanday munosabatda ekanligini amalda ko‘rsatadi.

- Muassasa boshqaruviga ta’sir ko‘rsatish ota-onalar kengashlari, homiylik shurosi va turli maslahat organlarining faoliyatini o‘z ichiga oladi. Bu darajada ota-onalar muassasa siyosatiga, ta’lim dasturlariga va moliyaviy masalalarga ta’sir ko‘rsata oladi.

O‘zbekistonda ota-onalar hamkorligi ko‘proq ikkinchi yo‘nalish doirasida amalga oshiriladi: ota-onalar yig‘ilishlari, bayramlar, ochiq darslar va muassasa tadbirlarida ishtirok etish asosiy shakl hisoblanadi. Ammo zamonaviy pedagogika talablari ushbu doirani kengaytirish va uchinchi yo‘nalish ya’ni boshqaruvda ishtirok etish darajasiga ko‘tarishni zarur deb belgilaydi.

Hamkorlikka ta’sir etuvchi omillar va mavjud to‘siqlar

Maktabgacha ta’lim muassasasi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik har doim ham samarali kechmaydi. Bunga bir qator to‘siqlar sabab bo‘ladi. Ushbu to‘siqlar uch guruhga ajratiladi: tashkiliy, ijtimoiy-psixologik va axborot bilan bog‘liq to‘siqlar.

Tashkiliy to‘siqlarga ota-onalarning band bo‘lishi, vaqt tanqisligi, muassasa ishchi vaqti va ota-onalarning bo‘sh vaqtining mos kelmasligi kiradi. Zamonaviy sharoitda ko‘p oilalarda ikkala ota-ona ham to‘liq ish kuni ishlaganligi sababli muassasa tadbirlariga qatnashish imkoniyati cheklangan bo‘ladi. Bundan tashqari, ba’zi oilalar muassasadan uzoqda yashashi ham tashkiliy muammo hisoblanadi.

Ijtimoiy-psixologik to‘siqlarga ota-onalarning o‘zini etarli darajada bilimli deb hisoblamasligi, pedagog bilan muloqotdan cho‘chiши, o‘tmishdagi salbiy tajriba yoki pedagogga ishonchsizlik kiradi. Bundan tashqari, pedagoglar ham ota-onalar bilan ishlashda ba’zan ortiqcha "professional masofa" saqlaydi, ularga faqat shikoyat va talablar bilan murojaat qiladi, bu esa hamkorlik muhitini buzadi.

Axborot bilan bog‘liq to‘siqlarga muassasaning ota-onalarga etarli va tushunarli ma’lumot bermasligi, ota-onalarning bolalar ta’lim dasturi va pedagogik yondashuvlar haqida kam xabardor bo‘lishi kiradi. Ota-onalar muassasada nima sodir bo‘layotganini bilmasa, unga qo‘shilish istagi kamayadi.

Daniyalik pedagog-olim Stig Brostrm o‘z ishlarida hamkorlikka to‘sqinlik qiluvchi "madaniy to‘siq" tushunchasini kiritdi. Uning fikricha, oila madaniyati va muassasa madaniyati o‘rtasidagi tafovut masalan, tarbiya usullari, qadriyatlar yoki muloqot uslubidagi farqlar hamkorlikni qiyinlashtirishi mumkin. Shuning uchun pedagog o‘z oldiga har bir oilaning o‘ziga xosligini hurmat qilish va shunga muvofiq yondashuvni ishlab chiqish vazifasini qo‘yishi kerak.

Hamkorlikni takomillashtirish yo‘llari

Maktabgacha ta’lim muassasasi va ota-onalar hamkorligini takomillashtirish uchun bir qator strategik yo‘nalishlarni ko‘rib chiqish zarur.

Birinchi yo‘nalish muloqot madaniyatini shakllantirish. Pedagog va ota-ona o‘rtasidagi muloqot bir tomonlama ya’ni pedagog buyurib, ota-ona tinglab o‘tiradigan tarzdan ikki tomonlama, teng huquqli muloqotga aylantirilishi lozim. Buning uchun pedagog ota-onalarning fikrlarini eshitish, ularning takliflarini qadrlash va birgalikda yechim izlash ko‘nikmalarini egallashi kerak. Yaponiyalik ta’lim tadqiqotchisi Midori Ito tomonidan isbotlanganidek, pedagog ota-onaga "sizning farzandingiz haqida men ko‘proq bilaman" emas, balki "sizning farzandingizni birga tushunib olaylik" degan yondashuvni tutganda, hamkorlik sezilarli darajada samarali bo‘ladi.

Ikkinchi yo‘nalish hamkorlikning yangi shakllarini joriy etish. An’anaviy ota-onalar yig‘ilishlari o‘z ahamiyatini saqlab qoladi, ammo ularni yangi shakllar bilan to‘ldirish zarur. Jumladan, oilaviy loyihalar, muassasa bog‘i yoki maydoni bunyod etishda birgalikda mehnat qilish, oila an’analari va madaniyatiga bag‘ishlangan suhbat kechalari, ota-onalarning guruhda mehmon sifatida kelishi va o‘z kasbini bolalarga tanishtirishi shular jumlasidan. Bunday tadbirlar ota-onalarni rasmiy yig‘ilish vaziyatidan chiqarib, erkin va samimiy muhitda pedagog va boshqa oilalar bilan tanishtirishga xizmat qiladi.

Uchinchi yo‘nalish oilaviy ta’lim kompetentligini oshirish. Ko‘pchilik ota-onalar farzandini qanday tarbiya qilishni, bilim olishiga qanday yordam berishni bilmaydi. Muassasa ota-onalarga "pedagog" sifatida emas, balki "sherigi" sifatida yondashib, ularning tarbiyaviy kompetentligini oshirishga yordam berishi kerak. Buning uchun pedagogik seminarlar, maslahat uchrashuvlari, amaliy ko‘rsatmalar tayyorlash va tarqatish samarali yo‘l hisoblanadi. Finlandiyada joriy etilgan "Ota-onalar maktabi" tajribasi shuni ko‘rsatdiki, ota-onalarning tarbiyaviy malakasini oshirishga qaratilgan maxsus dasturlar bolaning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

To‘rtinchi yo‘nalish muassasa muhitini ota-onalar uchun qulay va ochiq qilish. Ota-onalar muassasaga kelganda o‘zlarini chetdan kelgan mehmon emas, balki shu jamoaning bir qismi sifatida his qilishlari lozim. Buning uchun muassasa ichidagi axborot stendalari, guruh hayoti haqidagi fotoalbomlar, bolalar ijodiyoti namoyishi, ota-onalar uchun mo‘ljallangan ko‘ngilochar burchak kabi oddiy, ammo samarali vositalar qo‘llaniladi. Norvegiyalik pedagog Gunnar Hafstad muassasadagi "ochiqlik muhiti" tushunchasini ishlab chiqib, ota-onalarga muassasa eshigining doim ochiq ekanligini his ettirish pedagogik jarayonning ajralmas qismi ekanligini ta’kidladi.

Beshinchi yo‘nalish turli xil oila sharoitlarini hisobga olish. Barcha oilalar bir xil emas: to‘liq oilalar, yolg‘iz ota yoki ona, ko‘p bolali oilalar, moddiy jihatdan nochor oilalar, nogironligi bor farzand tarbiyalayotgan oilalar ularning har biri o‘ziga xos ehtiyoj va imkoniyatlarga ega. Muassasa hamkorlik dasturini ishlab chiqishda ushbu xilma-xillikni inobatga olishi va har bir oila uchun moslashuvchan yondashuv qo‘llashi zarur. Bu hamkorlikning insoniy va adolatli mohiyatini ta’minlaydi.

O‘zbekiston sharoitida hamkorlikning o‘ziga xos xususiyatlari

O‘zbekiston jamiyatida oilaga bo‘lgan hurmat, urf-odatlar va an’analar alohida o‘rin tutadi. Ota-onalar, ayniqsa onalar, farzandlarining ta’lim va tarbiyasiga qattiq e'tibor bilan qaraydi. Mahalla instituti ham bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi: mahalla kengashlari maktabgacha ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda oilalarga yordamlashishi, muammolarni hal etishiga ko‘maklashishi mumkin.

O‘zbekistonda an’anaviy ravishda katta yoshdagi qarindoshlar bobo, buvi, amaki, xola ham bola tarbiyasida faol ishtirok etadi. Pedagoglar bu an’anani hisobga olishi va zarur hollarda nafaqat ota-ona, balki keng oila a’zolarini ham hamkorlik jarayoniga jalb etishi samarali natijalar beradi.

Shu bilan birga, shahar va qishloq oilalari o‘rtasida ham farqlar mavjud. Shahar oilalarida ota-onalar bandlik tufayli muassasaga kam keladilar, qishloq oilalarida esa muassasagacha bo‘lgan masofa va transport muammosi hamkorlikka to‘sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun O‘zbekiston sharoitida hamkorlik dasturlarini ishlab chiqishda ushbu mintaqaviy farqlarni inobatga olish alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi qonunida ota-onalarning huquq va majburiyatlari belgilab qo‘yilgan. Jumladan, ota-onalar bolaning muassasadagi ta’lim-tarbiya jarayoni bilan tanishish, tarbiyachilarga murojaat qilish va maslahat olish huquqiga ega. Mazkur qonuniy huquqlarni amalda to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun muassasalar tegishli shart-sharoitlar yaratishi kerak.

Xulosa

Maktabgacha ta’lim muassasasi va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlik bolaning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda hal qiluvchi omil sifatida ko‘rib chiqildi. Mazkur hamkorlik nafaqat ota-onalarning muassasa tadbirlariga kelishi bilan cheklanmay, balki bola tarbiyasi va rivojlanishiga oid maqsadlar, qadriyatlar va usullar borasida mushtarak tushunish va birgalikda ish olib borish darajasida namoyon bo‘lishi lozim.

Maqolada quyidagi asosiy xulosalar shakllandi:

- oilaviy tarbiya va muassasa ta’limining o‘zaro bog‘liqligi bu ikki muhitning bir-birini to‘ldirishi va mustahkamlashi bolaning psixologik jihatdan barqaror, ijtimoiy jihatdan moslashuvchan va intellektual jihatdan faol bo‘lishini ta’minlaydi.

- hamkorlikning shakllari xilma-xil bo‘lib, uni nafaqat an’anaviy yig‘ilishlar, balki yangi va ijodiy shakllar oilaviy loyihalar, ota-onalar seminarlar, ochiq guruh kunlari, birgalikdagi mehnat va ijod orqali boyitish zarur.

- hamkorlikka to‘siqlar vaqt tanqisligi, psixologik to‘siqlar, axborot yetishmasligi ma’lum va yengilishi mumkin bo‘lgan muammolardir. Muassasa rahbariyati va pedagoglar bu to‘siqlarni oldini olishga qaratilgan aniq choralarni ko‘rishi lozim.

Yuqoridagilarga asoslanib, maktabgacha ta’lim muassasalari va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni izchil va tizimli ravishda takomillashtirish bolaning kelgusidagi hayot sifatini belgilovchi muhim pedagogik vazifa ekanligi ta’kidlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov, B. R. Oila pedagogikasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2015. 280 b.
2. Yo‘ldosheva, M. T. Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida oila va muassasa hamkorligi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. 192 b.
3. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni. Toshkent, 2019.
4. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge: Harvard University Press, 1979. 330 b.
5. Epstein, J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. Boulder: Westview Press, 2011. 650 b.
6. Brostrom, S. Preschool Teachers' Views on the Preschool as the Place for Learning // Nordisk Barnehageforskning. 2017. №14. 1-15 b.
7. Leseman, P. P. M., Jong, P. F. Home Literacy: Opportunity, Instruction, Cooperation and Social-Emotional Quality Predicting Early Reading Achievement // Reading Research Quarterly. 1998. Vol. 33, №3. 294-318 b.
8. Leinonen, E. Parent-Teacher Partnership in Finnish Early Childhood Education // Journal of Early Childhood Education Research. 2019. Vol. 8, №1.